

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καταθέτει τὰ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν ἀποσταλέντα συγγράμματα.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ. — Ἡ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου. Ψηφιδωτὴ φορητὴ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ Κωνσταντινουπόλεως*, ὑπὸ **Γ. Α. Σωτηρίου**.

Εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δεξιὰ τοῦ Τέμπλου (εἰς τὸ λεγόμενον παρεκκλήσιον τῆς Παμμακαρίστου) φυλάσσεται καὶ εἶναι εἰσέτι ἐν λειτουργικῇ χρήσει ἡ ἱστορικὴ ψηφιδωτὴ φορητὴ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου)¹.

Ἡ ψηφιδωτὴ αὕτη εἰκὼν ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἀπαρατήρητος, διότι μεγάλα τμήματα αὐτῆς ἐκαλύπτοντο διὰ μεταγενεστέρως ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως, τὰ δὲ πρόσωπα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ μέρη τῶν ἐνδυμάτων, ἦσαν δυσδιάκριτα καὶ ἀμαυρὰ ὑπὸ παχὺ στρώμα βερνικίου, ὅπερ εἶχεν ἀλλοιώσει τὰ χρώματα τῶν ψηφίδων (βλ. εἰκ. 1).

Κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν μου, καθ' ἣν διεσκέασα καὶ ἐταξιόνησα κατ' ἐντολὴν τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Πατριάρχου Φωτίου Β' τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ Πατριαρχείου, τὰ κειμήλια τοῦ ὁποίου προσεχῶς θὰ δημοσιεύσω, ἐνήργησα τῇ προφρόνῳ συγκαταθέσει τοῦ Πατριάρχου τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφίδων τῆς ἱστορικῆς εἰκόνης διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνοῦ καλλιτέχνου κ. Κ. Βασματζίδου, ἐπιδείξαντος μεγάλην πρὸς τοῦτο ἱκανότητα.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεταγενεστέρων ἐπενδύσεων καὶ κατόπιν καταλλήλου

* **Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ.**—L'icône de la Pammakaristos trouvée dans l'Église du Patriarcat à Constantinople.

¹ Ἡ Θέσις ἔνθα εὐρίσκεται ἡ εἰκὼν εἶναι τὸ τμήμα τοῦ Τέμπλου τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ, τοῦ καλουμένου παρεκκλησίου τῆς Παμμακαρίστου καὶ τῆς ἀγίας Εὐφημίας ἕνεκα τῆς εἰκόνης καὶ τοῦ σωζομένου περιφθόμου λειψάνου τῆς ἀγίας, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ κλίτους τούτου ἀποκειμένου μετὰ τοῦ κίονος τῆς φραγγελώσεως, τῶν λειψάνων: τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σαλώμης τῆς μυροφόρου καὶ Θεοφανοῦς τῆς βασιλίδος (βλ. **Μ. ΓΕΛΕΩΝ**, Χρονικά τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ, Κωνσταντινουπόλις, 1884, σ. 99 κέ.). Παρεκκλήσιον τῆς Παμμακαρίστου ἐκλήθη ἀπὸ τῆς πρώτης Πατριαρχείας τοῦ ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε' (1798), ὅτε ἐγένετο ἡ καθιέρωσις τῶν χορῶν ἡτοι τῶν κλιτῶν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ (πρβλ. **ΓΕΛΕΩΝ**, ἔ.ἀ., σ. 93). Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο φυλάσσεται καὶ ἕτερα ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου ὁμοίως ἀμαυρὰ καὶ ἔχουσα σαφῆ ἴχνη καύσεως τῆς αὐτῆς δὲ προελεύσεως πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου. Περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης θὰ πραγματευθῶ ἄλλαχού.

καθαρισμοῦ τῶν διὰ βερνικίου ἐπιχρισμάτων ἀνεφάνη ἡ ἀρχικὴ σχεδὸν ὄψις τῆς ἀξιο-

*Εἰκ. 1. — Ἡ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ Κωνσταντινουπόλεως.
Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.*

λογωτάτης εἰκόνας (ὡς φαίνεται εἰς τοὺς Πίνακας Α καὶ Β), ἥτις μέλλει νὰ συγκατα-

*Εἰκ. 2.—Ἡ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ Κωνσταντινουπόλεως.
Μετὰ τὸν καθαρισμόν.*

ριθμῆται εἰς τὸ ἐξῆς μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν καὶ σπανίων δειγμάτων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν βυζαντινῶν φορητῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων.

Ἡ κατάσταση, εἰς ἣν ἀνευρέθη ἡ ψηφιδωτὴ εἰκὼν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπενδύσεων, εἶχεν οὕτως: ἱκανὰ μέρη τοῦ μαφορίου τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ Χριστοῦ εἶχον ἐξογκωθῆ, ἰδίᾳ δὲ ἦσαν κατεστραμμένοι αἱ ψηφίδες καὶ τὰ περιγράμματα τῶν δύο κεφαλῶν καὶ τῶν χειρῶν, ἕνεκα τῶν ἤλων, οἵτινες εἶχον ἐμπηχθῆ πρὸς στερέωσιν τῶν ἀργυρῶν φωτοστεφάνων. Πάντα ταῦτα ἀπεκατεστάθησαν ὅπου μὲν ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ἰδίων ἀνευρεθεισῶν κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπενδύσεων ψηφίδων, ἕτερα δὲ πάλιν μέρη τῆς εἰκόνης ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ τσιμέντου καταλλήλως χρωματισθέντος· εἰς τὴν κεφαλὴν ὅμως τοῦ Χριστοῦ τὸ διάγραμμα δὲν διέσωζε πανταχοῦ ἵχνη τοῦ ἀρχικοῦ σχήματος, ὥστε ν' ἀποδοθῆ τοῦτο μὲ ἀκρίβειαν· διὸ καὶ ἀφέθη τοῦτο ὡς ἀνευρέθη. Οἱ φωτοστέφανοι τῶν παραστάσεων εὐρέθησαν ὁμοίως κατεστραμμένοι· ἐλάχιστον ἐν τούτοις διασωθὲν ἐξ αὐτῶν τμήμα ἐδείκνυεν, ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ἀρχικῶς κατεσκευασμένοι ἐκ ψηφίδων, ἀλλ' ἐκ γύψου ἐλαφρῶς ἐξέχοντος καὶ ἐπιεχρυσωμένου.

Σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου· τὸ ἀριστερὸν ἦμισυ τοῦ προσώπου καὶ ἰδίᾳ τὸ μεγαλύτερον πέριξ τοῦ στόματος τμήμα εἶχεν ἐξογκωθῆ καὶ διαρραγῆ (βλ. εἰκ. 1) οὕτως, ὥστε ν' ἀλλοιώνεται ἰσχυρῶς ἡ φυσιογνωμία. Ἐπιτυχῆς ἐπέμβασις τοῦ καλλιτέχου ἐπηνώρθωσε κατὰ πολὺ τὰς καταστροφὰς ταύτας, καίτοι, ὡς καὶ οἱ Πίνακες Α καὶ Β δεικνύουν, ρήγματα εἰς τὴν σιαγόνα, τὸ στόμα, καὶ τὸ δεξιὸν πτερυγίον τῆς ρινὸς καὶ τὰς παρειάς καθιστῶσι ρικνὸν τὸ ἄλλοτε ὄλως λεῖον πρόσωπον τῆς Θεοτόκου· ὁμοίως εἰς τὸ ἄκρον τοῦ στόματος ἀριστερὰ ὀριζοντία ρωγμὴ μεταβάλλει τὴν σοβαρὰν ἔκφρασιν αὐτοῦ εἰς ἀκαθόριστον μειδίημα.

Τύπος καὶ τεχνικὴ ἀνάλυσις τῆς εἰκόνης.— Ἡ Θεοτόκος παρίσταται εἰς τύπον Ὀδηγητρίας, ἐστραμμένη ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ τὴν κεφαλὴν εὐθυτενῆ ἀνευ κλίσεώς τινος πρὸς τὸ παιδίον. Ἡ Θεοτόκος διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸν Χριστόν, τὴν δεξιὰν δὲ ἔχει ἐν δεήσει πρὸ τοῦ στήθους, συμφώνως πρὸς τὴν τυπικὴν παράστασιν τῆς Ὀδηγητρίας. Ὁ Χριστός, εἰς στάσιν καθημένου μὲ τοὺς πόδας χιαστί, ὑψώνει ἐλαφρῶς τὴν μικρὰν κεφαλὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλητάριον.

Ὁ τύπος τῆς Ὀδηγητρίας, εἰς τῶν συνηθεστέρων τύπων τῆς Παναγίας (βλ. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance, Paris, 1921, σ. 69 κέ. πρβλ. καὶ Kondakov, Ikonografia Bogomateri, Πετροῦπολις, 1914, 2, σ. 152 κέ.), ἔχει καθ' ἡμᾶς δύο κυρίως μορφὰς εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν: διακρίνομεν δηλονότι τὸν λατρευ-

τικόν, μνημειώδη καὶ ἱερατικόν τύπον, καθ' ὃν ἡ Παναγία καὶ ὁ Χριστὸς ἴστανται αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον μὲ τὸ βλέμμα ἐστραμμένον πρὸς τὸν θεατὴν (βλ. ἐν Kondakov, Bogomateri, ξ. ἀ. 2 εἰκ. 87) καὶ τὸν μᾶλλον ἀνθρώπινα αἰσθήματα ἐκφράζοντα τύπον, καθ' ὃν τὸ παιδίον στρέφει πρὸς τὴν μητέρα ὑψῶνον τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ βλέμμα πρὸς αὐτήν, ἐνῶ ἡ Παναγία κλίνει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Χριστὸν μὲ τὸ βλέμμα ὅμως ἐστραμμένον πρὸς τὸν θεατὴν (αὐτόθι, εἰκ. 115, 116 κ.ά.). Ὁ τύπος οὗτος ἠὺννοήθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν Παλαιολόγειον ἐποχὴν. Εἰς σειρὰν εἰκόνων τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου ἡ Θεοτόκος διατηρεῖ τὴν εὐθυτενή καὶ κατὰ μέτωπον στάσιν τοῦ πρώτου τύπου καὶ στρέφει ἐλάχιστα τὸ πρόσωπον, ἐνῶ ὁ Χριστὸς καθήμενος καὶ εὐλογῶν ἔχει τὴν στροφὴν πρὸς τὴν μητέρα τοῦ δευτέρου τύπου (αὐτόθι εἰκ. 90, 100 κ.ά.). Συμφώνως πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον τύπον παρίσταται καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου.

Δεξιὰ εἰς τὴν ἄνω γωνίαν τοῦ μωσαϊκοῦ ἀνεφάνη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ τὸν καθαρισμόν προτομῆ ἀγγέλου εἰργασμένου μὲ λεπτοτάτας ψηφίδας.

Ἐκ τῶν ψηφίδων τοῦ λοιποῦ μωσαϊκοῦ αἱ μὲν χρυσαὶ τοῦ βάθους, μεγέθους 4-5 χιλιοστῶν, εἶναι ἀκανονίστως τοποθετημέναι· αἱ δὲ τῶν ἐνδυμάτων, ἔχουσαι τὸ αὐτὸ μέγεθος, ἀκολουθοῦν τὴν φορὰν τῆς πτυχώσεως· αἱ ψηφίδες τῶν γυμῶν μερῶν (προσώπου καὶ χειρῶν) εἶναι πολὺ λεπτότεραι (μόλις 1-2 χιλιοστῶν), ἀκολουθοῦν δὲ κανονικῶς τοὺς μῦς καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ ἔχουν διάφορα σχήματα· εἶναι λεπτόταται, στεναὶ καὶ ἐπιμήκεις εἰς τὰ σχεδιαγράμματα, στρογγύλαι διὰ τὴν κόρην τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὰ ζωηρὰ σημεῖα τοῦ φωτισμοῦ, τριγωνικαὶ εἰς τὰ ἄκρα τῶν χειλέων κλπ. Οὕτω κατορθοῦται ν' ἀποδοθῶσι μὲ λεπτότητα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ διαβαθμίσεις τῆς «πλάσεως» τῶν προσώπων.

Τὰ χρώματα συντονίζονται εἰς ἀρμονίας βαθέων τόνων· τὸ βαθὺ ἰώδες-πορφυροῦν μὲ τὰς μαύρας γραμμὰς τοῦ μαφορίου τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν πτυχώσεων καὶ τὰς χρυσαῖς τοῦ ἐνδύματος παρυφὰς ἐναρμονίζεται μὲ τὸ πορτοκαλόχρουν ἐνδυμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ [διαστίξεται πλουσίως μὲ ἐρυθρὰς πτυχώσεις καὶ χρυσοῦν διαγράμμησιν (χρυσοκονδυλιάν)]. Περὶ τὸ μέτωπον τῆς Θεοτόκου ὁ κεκρύφαλος ἀποδίδεται μὲ δύο τόνους κυανοῦ, τὸ αὐτὸ δὲ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς καὶ εἰς τὸ σημεῖον (clavus) τοῦ χιτῶνος τοῦ Χριστοῦ.

Τὰ πρόσωπα εἶναι εἰργασμένα εἰς διαφορετικοὺς γενικοὺς τόνους· τὸ μὲν τῆς Θεοτόκου κλίνει πρὸς τὸ κίτρινον, τοῦ Χριστοῦ δὲ πρὸς τὸ λευκόφαιον, ὅπως τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας βυζαντινὰς εἰκόνας (πρβλ. λ. χ. τὴν ἀναφερομένην καὶ κατωτέρω Παναγιάν τοῦ Βλαδιμήρ). Τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου ἀποδίδεται ζωγραφικῶς μὲ τόνους χρωμάτων καὶ οὐχὶ μὲ διαγράμματα· τὰ μαῦρα διαγράμματα εἶναι ἐλάχιστα (εἰς τὰ ἐπάνω βλέφαρα, εἰς τὸ ἔντονον τόξον τῶν ὀφρύων καὶ εἰς τὸ στόμα

μεταξὺ τῶν χειλέων καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἄκρα) χρησιμοποιούμενα ὡς σκιά. Τὰ διαγράμματα τῆς ρινὸς καὶ τῶν κάτω βλεφάρων ἀποδίδονται μὲ ἐρυθρὰς ψηφίδας, ἡ δὲ σὰρξ μὲ δύο ροδίνους τόνους, ἐξ ὧν ὁ ζωηρότερος παρατηρεῖται εἰς τὰς παρειάς καὶ εἰς τὸν λαιμόν. Τὸ στόμα ἔχει καλῶς σχεδιασθῆ καὶ εἶναι πλαστικὸν μὲ δύο ροδίνους τόνους εἰς ἕκαστον χεῖλος. Δύο πρασινωποὶ ἐλαιόχρωμοι τόνοι κάτωθεν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ στόματος, κατὰ μῆκος τῆς ρινὸς καὶ πέριξ τοῦ προσώπου σκιάζουν ἐλαφρῶς τὸ πρόσωπον. Τέλος λευκὰ φῶτα εἰς μίαν γραμμὴν ἐπάνω ἀπὸ τὰς ὀφρῦς, κάτω ἀπὸ τὴν σκιάν τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς τὴν ρίνα καὶ εἰς τὸν λαιμόν τονίζουσι τὰ ἐξέχοντα αὐτοῦ μέρη. Οὕτω μὲ τὴν ἄλλειψιν σκληρῶν διαγραμμμάτων καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν τόνων ἢ «πλάσις» τοῦ προσώπου γίνεται μὲ ἀρκετὴν πλαστικότητα καὶ μαλακότητα, ὅπως διαγράφεται ἐπίσης καλῶς καὶ ὁ ὄγκος τῆς κεφαλῆς. Τὸ ὠσειδὲς πρόσωπον τῆς Θεοτόκου πλαισιοῦται θαυμασίως μὲ τὴν ἔντονον χρυσὴν παρυφὴν τοῦ μαφορίου, ἥτις εἶναι ἀπὸ τὰς πλέον ἐπιτυχεῖς ζωγραφικὰς ἐφευρέσεις εἰς τὰς γυναικείας μορφὰς τῆς βυζαντινῆς τέχνης, δὲν ἔχει ὅμως πάντοτε τὴν ὠραίαν διακοσμητικὴν δύναμιν τῆς Παμμακαρίστου.

Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ὑπερισχύουν οἱ πράσινοι, φαιοὶ καὶ λευκοὶ τόνοι, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ ἀποδίδονται μὲ μεγαλυτέραν πλαστικότητα. Τὰ «φῶτα» εἶναι ἰσχυρότερα, πλέον ἐλεύθερα γύρω εἰς τὸ στόμα καὶ εἰς τὸ εὐρὸ μέτωπον, εἰς δὲ τὴν ἄκραν τῆς ρινὸς σχηματίζονται ὡς φωτεινὴ «κηλὶς» μὲ μίαν μεγάλην στρογγύλην ψηφίδα. Ἡ ζωγραφικὴ ἀπόδοσις τῶν ὀφθαλμῶν μὲ τόνους χρωμάτων καὶ ἡ στροφή τοῦ βλέμματος προσδίδουσι ζωηρότητα τινὰ εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ παιδός.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν λεπτότητα τῆς κατασκευῆς τοῦ προσώπου τὰ σώματα ἔχουσι βαρεῖαν καὶ τυπικὴν τὴν ἐμφάνισιν: τῆς μὲν Θεοτόκου μὲ τὴν κατ' ἐνώπιον στάσιν, τὴν ὑπερβολικὴν καμπύλην τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ τὴν δυσανάλογον βραχύτητα τοῦ βραχίονος, τοῦ δὲ Χριστοῦ μὲ τὸ συμβατικὸν κάθισμα εἰς τὸν βραχίονα τῆς Θεοτόκου. Ἡ πτυχολογία τῶν ἐνδυμάτων εἶναι ἐντόνως γραμμικὴ μὲ ἓνα μόνον τόνον σκιάς. Ἐπίσης αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες εἶναι σχεδιασμένοι μὲ ἰκανὴν ζωηρότητα καὶ μὲ ἐρυθρὰ διαγράμματα εἰς τόνους κιτρίνους καὶ ροδίνους. Ἡ στάσις ἰδίᾳ τῶν χειρῶν τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀπλουμένων ὡς πρὸς ἀσπασμόν, τονίζει τὸν λατρευτικὸν τύπον τῆς εἰκόνης. Ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὅλην τὴν φυσικὴν τοποθέτησιν τοῦ δεξιοῦ κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ, δὲν δίδεται ἡ ἐντύπωσις τῆς ἀληθοῦς κινήσεως, διότι ἀντὶ τῆς προοπτικῆς σμικρύνσεως παρίσταται ἀντιθέτως ὀλόκληρον τὸ πέλμα εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ πλάτος, κατέχον μάλιστα ἀκριβῶς τὸ μέσον τοῦ κάτω ἄκρου τῆς εἰκόνης.

Διὰ τῶν μορφικῶν τούτων μέσων παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι εἰς τὴν ὅλην ἐμφάνισιν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπάρχει ἡ ἀπήχησις τοῦ πραγματικοῦ, ἡ κίνη-

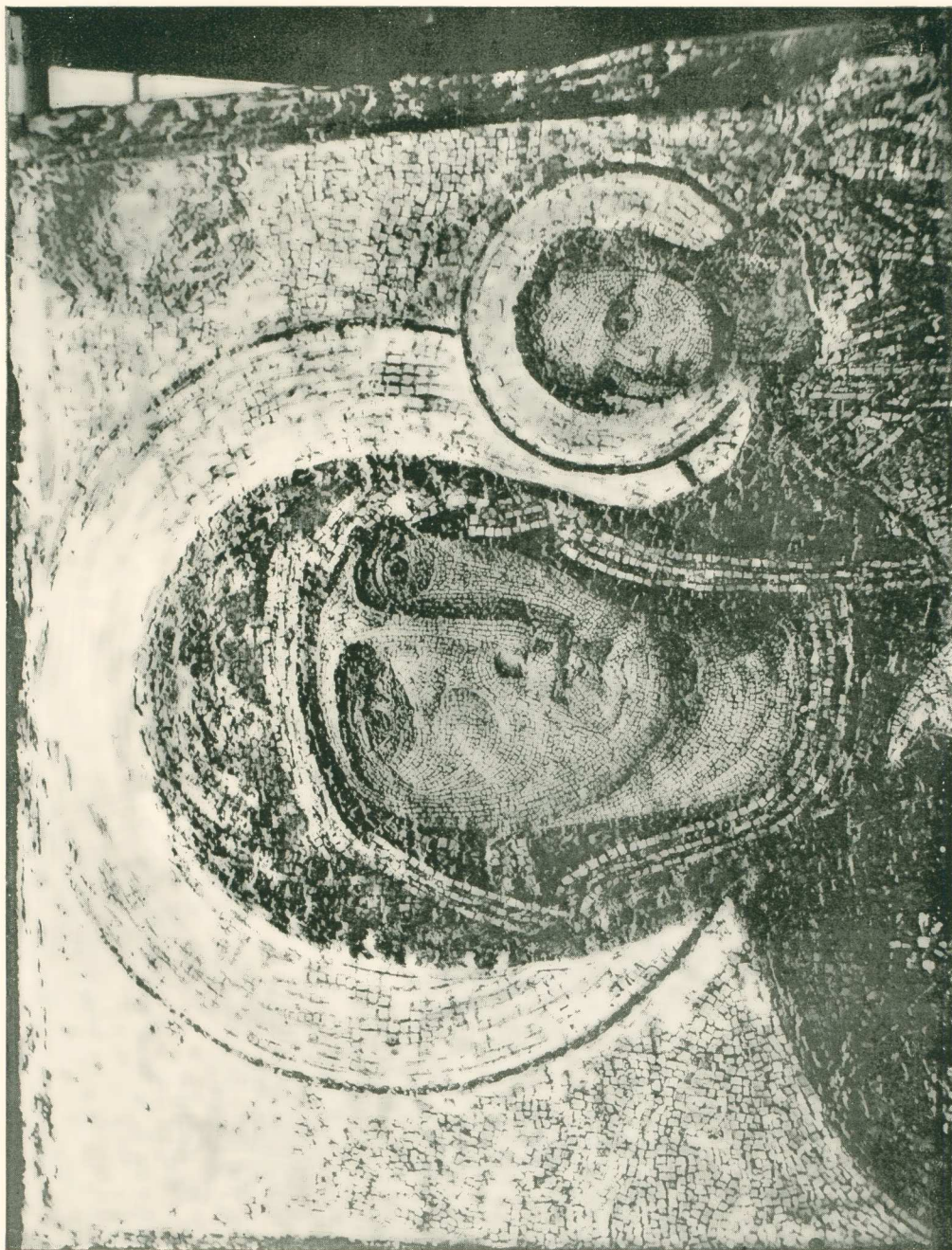
σις τοῦ στιγμιαίου, ἡ προσωπικὴ ἔκφρασις, ἀλλ' ἡ μόνιμος ἀκίνησις τοῦ σχηματικοῦ καὶ ἱερατικοῦ. Ἡ αὐστηρότης αὕτη μετριάζεται μὲ τὴν ἀνάγλυφον πλαστικότητα τῶν προσώπων. Καὶ ταῦτα ὅμως, παρ' ὅλην τὴν λεπτότητα τῆς κατασκευῆς καὶ φωτοσκιάσεως αὐτῶν, κυριαρχοῦνται ἀπὸ αὐστηρότητά τινα καθωρισμένων νόμων. Κάτι τὸ τυπικόν, τὸ ἀντικειμενικόν, τὸ ἐπίσημον, διακεχυμένον εἰς τὰ ὠραῖα κανονικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς τὸ παιδικὸν πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ἀφαιρεῖ τὸν παλμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, τῆς προσωπικῆς ἐκφράσεως καὶ προσδίδει εἰς αὐτὰ τὴν ἀφαίρεσιν, τὴν γαλήνην καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἱερῶν προσώπων, τῶν προσδεχομένων τὴν λατρείαν καὶ τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων.

Σύγκρισις καὶ χρονολογία τῆς εἰκόνας.—Ἡ ἀνωτέρω γενομένη τεχνικὴ ἀνάλυσις καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς ἐξεταζομένης ψηφιδωτῆς εἰκόνας ἀπέδωκεν ὠρισμένα χαρακτηριστικά, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ εἰκὼν εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ 13^{ου} καὶ 14^{ου} αἰῶνος, τῆς τελευταίας δηλονότι ἀκμῆς τῆς τέχνης ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, τὰς νέας κατευθύνσεις τῆς μνημειώδους ζωγραφικῆς τῆς ὁποίας ἀκολουθοῦν καὶ αἱ φορηταὶ εἰκόνες, ὡς τοῦτο ἐπαρκῶς ἔχει μέχρι τοῦδε καταδειχθῆ (βλ. Wulf-Alpatov, *Denkmäler der Ikonenmalerei*, Berlin, 1925).

Ὁ αὐστηρὸς εἰκονογραφικὸς τύπος ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐπιζῆ καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀλλ' ὅπως εἰς τὴν ψηφιδωτὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου τῆς Μονῆς Χελανδαρίου τοῦ Ἁθῶ (βλ. εἰκόνα ἐν Kondakov, *Ikonografia Bogomateri*, ἔ. α., 2, σ. 197, εἰκ. 90), χρονολογουμένην εἰς τὸν 13^{ον} αἰῶνα, θὰ ἐπροδίδετο καὶ αὕτη ἀπὸ λεπτομερείας τῆς τεχνοτροπίας. Συγκρίνοντες τὴν εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου πρὸς τὴν Ὁδηγήτριαν τοῦ Χελανδαρίου παρατηροῦμεν ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὴν αὐστηρότητα μόνον τῆς στάσεως τῆς Θεοτόκου, διότι τὸ μωσαϊκὸν τοῦ Ἁθῶ διατηρεῖ τὴν παλαιὰν κατ' ἐνώπιον στάσιν τῶν λατρευτικῶν εἰκόνων· ὁ Χριστὸς ὅμως εἰς τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο ἔχει στάσιν ἐλαστικὴν καθήμενος μὲ ὅλον αὐτοῦ τὸ βᾶρος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς Θεοτόκου, τὸ δὲ ἔνδυμα ἀποδίδει ὅλην τὴν μαλακότητα τοῦ ὑφάσματος.

Πρὸς τὴν περίφημον ἀφ' ἑτέρου Θεοτόκον τῆς Γλυκοφιλοῦσης ἢ Ἐλεούσης τοῦ Βλαδιμίρ, χρονολογουμένην εἰς τὸν 12^{ον} αἰῶνα (βλ. A. Anisimov, *Ζωγραφικά, I Our Lady of Vladimir*, Prague, 1928), ἡ Παμμακάριστος ἔχει ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὸν τύπον τῶν προσώπων τῆς Θεοτόκου καὶ ἰδίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς πρὸς τοὺς χρωματικούς τῶν τόνους, διαφέρει ὅμως ἰσχυρῶς κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς τὴν Ἐλεούσαν τοῦ Βλαδιμίρ ἡ ἔκφρασις ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς παθητικότητος, μὲ τὴν ἐκλεπτυνσιν τῶν χαρακτηριστικῶν, τὴν βαθύτητα τοῦ βλέμματος καὶ τὴν αὐθόρμητον κίνησιν τοῦ παιδίου.

Στενωτέρα ἀναλογία συνδέει, νομίζομεν, τὸ μωσαϊκὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

*Εἰκ. 3. — Ἡ εἰκὼν τῆς Πάμμακαρίστου τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ Κωνσταντινουπόλεως.
Τὸ ἄνω τμήμα τῆς εἰκόνης μετὰ τὸν καθαρισμὸν.*

πρὸς τὰς δύο Θεοτόκους τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβιάδειαν (βλ. Diez - Demus, Byzantine mosaics in Greece: Daphni and Hosios Lucas, Cambridge, 1931, fig. 20-21). Δὲν πρόκειται περὶ δουλικῆς ἀκριβείας τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου, οὔτε περὶ τῆς αὐτῆς σχολῆς, διότι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκά εἶναι ὁλόκληρα εἰργασμένα μὲ τὴν αὐστηρὰν γραμμικὴν τεχνοτροπίαν, τὴν ὁποίαν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξ ὧσων μέχρι σήμερον γνωρίζομεν, οὐδέποτε ἐνεστερνίσθη πλήρως. Ἀπὸ ἀπόψεως ὅμως μορφῶν αἱ μωσαϊκαὶ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου τοῦ Ὁσίου Λουκά εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν βαθμίδα ἐξελίξεως πρὸς τὴν ἡμετέραν· ἡ σχηματικότης των εἶναι ὁμοία καὶ ὁμοία εἶναι ἡ ἐξ αὐτῆς ἀναβλύζουσα ἔκφρασις. Καὶ εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ δυσαναλογία τοῦ σώματος μὲ τοὺς ὀγκώδεις ὤμους, ἡ αὐτὴ ξηρὰ στάσις τῶν χειρῶν τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ποδῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνας, ἡ αὐτὴ τυπικότης εἰς τὸ κάθισμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ συμβατικὴ ὑποστήριξις του, ἡ αὐτὴ ἱερὰ ἐπισημότης καὶ ἀδιατάρακτος γαλήνη, ἥτις ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ὅλην μορφήν καὶ ἡ ἀδιόρατος θλίψις εἰς τὸ βλέμμα.

Καταφανεστέρα ἀκόμη ὁμοιότης συνδέει τὴν εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου πρὸς ἕτερον μωσαϊκὸν τοῦ 11^{ου} αἰῶνος, τὴν δεομένην τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Νικαίας (βλ. Schmit, Die Koimesiskirche von Nikaia, Berlin, 1927, Taf. XXXI). Ἐν καὶ ἐκεῖ ἡ δεομένη ἴσταται ὅλως κατὰ πρόσωπον, ἡ ὁμοιότης τοῦ τύπου τοῦ προσώπου μὲ τὸ ὠσειδὲς σχῆμα, τὴν μακρὰν ρίνα, τὸ στόμα, τοὺς ἀμυγδαλωτοὺς ὀφθαλμούς, εἶναι μεγάλη, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ χρωμάτων φωτοσκόπιασις, ὡς περιγράφει ταῦτα λεπτομερῶς ὁ Schmit (αὐτόθι, σ. 50 κέ). Ἡ δυσαναλογία τοῦ σώματος πρὸς τὴν κεφαλὴν εἶναι εἰς τὴν δεομένην τῆς Νικαίας ἀντίθετος· οἱ ὤμοι εἶναι μικρότεροι τοῦ κανονικοῦ, αἱ δὲ χεῖρες εἶναι σχεδιασμέναι μὲ τὴν αὐτὴν ξηρότητα.

Ἐκ τῶν συγκρίσεων τούτων ὀδηγούμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ μωσαϊκὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν 11^{ον} αἰῶνα καὶ νὰ συνδέσωμεν αὐτὸ μὲ τὰ ἔργα τῆς μεγαλυτέρας αὐστηρότητος, εἰς ἣν ἔφθασεν ἡ ἑλληνιστικὴ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἰδίᾳ τῶν Κομνηνῶν.

Ἱστορικαὶ εἰδήσεις καὶ παραδόσεις περὶ τῆς εἰκόνας τῆς Παμμακαρίστου.— Ἡ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου, συμφώνως καὶ μὲ τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον φέρει, ἀνήκειν εἰς τὸν περίφημον ἐν Κωνσταντινουπόλει βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου—νῦν Φετιχιὲ Τζαμί—ἥτοι εἰς τὸν ναόν, ὅστις ἐχρησίμευσεν, ὡς γνωστόν, ἐπὶ ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν (1456-1586) καὶ ὡς Πατριαρχεῖον. Ἐκεῖθεν μετεφέρθη ἡ εἰκὼν (μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν κατακτητῶν τῶ 1586) εἰς τοὺς ἐπ' ὀλίγον διατελέσαντας ὡς Πατριαρχεῖα ναοὺς: Βλάχ - Σερὰϊ (1586-1597) καὶ Ξυλό-

πορταν (1597-1601) και τέλος εις την Μονήν του αγίου Γεωργίου, ἤτοι εις τὸ σημερινὸν Πατριαρχεῖον (βλ. Πασπάτη, Βυζαντινὰ μελέται, Κωνσταντινούπολις, 1877, σ. 302 «οἱ χριστιανοὶ μετέφερον (ἐκ τῆς Παμμοκαριστοῦ) εις τὴν Μονήν του Ἁγίου Γεωργίου, ἤτοι τὸ σημερινὸν Πατριαρχεῖον . . . και τὴν εἰκόνα του ναοῦ διὰ μωσαϊκοῦ εἰσέτι σωζομένην ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ», πρβλ. και Μ. Γεδεών, Χρονικὰ του πατριαρχικοῦ οἴκου και ναοῦ, ἔ. ἀ. σ. 99, ἐνθα μνημονεύεται πλὴν τῆς εἰκόνας τῆς Παμμοκαριστοῦ και ἡ ἐτέρα ψηφιδωτὴ εἰκὼν του Προδρόμου, ὡς «τὰ θησαυρίσματα του Πατριαρχείου ἀπὸ ναοῦ εις ναὸν μεταφερόμενα»).

Ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν περὶ τῆς εἰκόνας του ναοῦ τῆς Παμμοκαριστοῦ, ὅπως ἔχομεν ἀφθόνους εἰδήσεις περὶ τῶν εἰκόνων τῶν ναῶν: Παναγράντου, Βλαχερνῶν, Χαλκοπρατειῶν, Ὁδηγῶν, Ζωοδόχου Πηγῆς κ. ἄ. (βλ. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance, ἔ. ἀ., σ. 44-70 και ἄλλ.). Ὅτι ὅμως και περὶ τὴν πολιοῦχον ταύτην του ναοῦ τῆς Παμμοκαριστοῦ εἰκόνα ὑπῆρχον πολλαὶ παραδόσεις — προφανῶς εις θαυματουργικὰς αὐτῆς ιδιότητας ἀναφερόμεναι, μὴ διασωθεῖσαι δὲ ἀτυχῶς μέχρις ἡμῶν— πιστοῦται και ἐκ του γεγονότος ὅτι μέχρι σήμερον ἐν Κωνσταντινουπόλει τιμᾶται ἡ εἰκὼν ὡς μυροβλύτις (πρβλ. και Γεδεών, ἔ. ἀ., σ. 99 «ἡ παράδοσις λέγει πολλαὶ περὶ αὐτῶν—ἐνν. τῶν εἰκόνων: Παμμοκαριστοῦ και Προδρόμου—, ἀρκεῖ δὲ ἡμῖν ὅτι φέρουσιν ἡλικίαν ἀρχαιοτάτην»), ἀνάγεται δηλονότι και ἡ εἰκὼν αὕτη εις τὸν κύκλον τῶν θαυματουργικῶν εἰκόνων, ὡς εἶναι αἱ τιμώμεναι ἐν τοῖς Καθολικοῖς του Ἁθῶ και ἀλλαχοῦ, αἵτινες περιβάλλονται ὑπὸ λαογραφικοῦ κύκλου σχετικῶν παραδόσεων (βλ. Ἀνωτέραν ἐπισκίασιν ἐπὶ του Ἁθῶ, Ἀθῆναι, 1899, πρβλ. και Γ. Σωτηρίου, Τὸ ἅγιον Ὅρος, Ἀθῆναι, 1920, σελ. 136 κέ.)

Μνηεῖαν τῆς εἰκόνας τῆς Παμμοκαριστοῦ εὐρίσκομεν εις τὴν Turcograecia του Μαρτίνου Κρουσίου ἐν τῇ περιγραφῇ του τότε Πατριαρχείου ὑπὸ του Στεφάνου Gerlach, ὅστις ἐπεσκέφθη τοῦτο τῷ 1578 (βλ. Crusius, Turcograeciae libri octo, Basileae, σ. 189 κέ.) ὡς και ἐν τῇ ὁμοίως παρατιθεμένη αὐτόθι και ἐν λατινικῇ μεταφράσει πατριαρχικῆς ἱστορίας (μέχρι του ἔτους 1581) του Μανουὴλ Μαλαξοῦ, ἐνθα μεταξὺ ἄλλων λέγεται ὅτι κάτωθεν του τέμπλου του ναοῦ του Πατριαρχείου και «ἐν τῷ δεξιῷ μέρει εὐρίσκεται ἡ εἰκόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Παμμοκαριστοῦ ὠραιότατη και λαμπρῇ ἔχοντας χρυσὸς ποδιαῖς» κλπ. (πρβλ. και Γεδεών, ἔ. ἀ., σ. 56). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι και ἐν τῷ ναῷ του νῦν Πατριαρχείου τὴν αὐτὴν θέσιν (δεξιὰ του τέμπλου) ἡ εἰκὼν καταλαμβάνει.

Ἡ ἱστορία αὕτη τῆς εἰκόνας συμβάλλει ὁπωσδήποτε και εις τὴν χρονολόγησιν αὐτῆς, ἀφ' οὗ ὑπῆρξεν ἡ πολιοῦχος εἰκὼν του βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παμμοκαριστοῦ. Ὁ βυζαντινὸς οὗτος ναός, ἐν τῶν σπουδαιότερων βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὐρισκόμενος εις ὑψωμα ὕπερ δεσπόζει τῆς συνοικίας του Φαναρίου και

τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνεχομένων κτισμάτων· τὸ ἀριστερὸν εἶναι ὁ μέγας ναὸς τῆς Παμμκακρίστου καὶ τὸ δεξιὸν τὸ ἱστορικὸν παρεκκλήσιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ ὁποῖου διασφύζονται ἀκόμη λαμπρὰ μωσαϊκά, τὸ κτισθὲν κατὰ ὁμοίως σφζομένην ἐπιγραφὴν—ἐπὶ μαρμαρίνης ζώνης τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς νοτίας πλευρᾶς—ὑπὸ τῆς μοναχῆς Μάρθας, συζύγου ἄλλοτε τοῦ πρωτοστράτορος Μιχαὴλ Δούκα Γλαβᾶ τοῦ Ταρχανιώτου τὸν 14^{ον} αἰῶνα, ἣτις κατὰ κόσμον ἔφερε τὸ ὄνομα Μαρία Δούκαινα Κομνηνὴ Παλαιολογίνα Βράναινα, ὡς ἀνέγνωσε τὸ ὄνομα ὁ Gerlach εἰς ἀπολεσθεῖσαν εἰκόνα τῶν κτιτῶρων (βλ. καὶ A. van Millingen, *Byzantine churches in Constantinople*, London, 1912, σ. 140)· διὸ καὶ οἱ ἀναφέροντες τὴν εἰκόνα (ὡς ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Kondakov, ὅστις καὶ ἔχει τὴν ἀμαυρὰν εἰκόνα δημοσιεύσει εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς Θεοτόκου, ἔ. ἀ. σ. 200 εἰκ. 92) τὴν ἐχρονολόγησαν ὡς ἔργον τοῦ 14^{ου} αἰῶνος.

Ἄλλ' ἡ εἰκὼν δὲν ἀνήκεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Παμμκακρίστου, τὴν χρονολογίαν τῆς ἰδρύσεως τοῦ ὁποῖου σαφῶς καθώρισεν ὁ ἀποθανὼν Σιδερίδης, ὅστις ἀνεῦρεν εἰς χειρόγραφον τῆς Χάλκης μνημονευόμενον τὸ ἐπίγραμμα τοῦ βήματος, ὅπερ ἀναφέρει τὸν ναὸν ὡς «φρόντισμα Ἰωάννου Κομνηνοῦ καὶ Ἄννης ρίζης Δουκιῆς τῆς συζύγου»—τοῦ Δεμεστίκου δηλονότι Ἰωάννου Κομνηνοῦ καὶ τῆς συζύγου του Ἄννης Δαλασσινῆς, ἣτις ἀπέθανε τῷ 1067 (βλ. Σιδερίδην, ἐν περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου, 29, 1907, σ. 265 κέ. πρβλ. αὐτόθι καὶ 20/21 σ. 19-32).

Ὁ ρυθμὸς τῆς εἰκόνης προδίδει τῶντι τὸν 11^{ον} αἰῶνα· ἐπομένως δύναται καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ νὰ πιστοποιηθῆ ἡ ἡλικία τῆς ἐκκαθαρισθείσης ἀξιολογωτάτης ταύτης μωσαϊκῆς εἰκόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

RÉSUMÉ

Dans l'Église du Patriarcat, à Constantinople, se trouve une icône en mosaïque de la Vierge Pammakaristos, qui n'avait jamais attiré l'attention des byzantinistes, car elle était cachée sous un revêtement d'argent, et les visages des personnages étaient couverts d'une épaisse couche de vernis.

Récemment, au cours du nettoyage qu'on lui fit subir, on découvrit sous le revêtement une remarquable mosaïque représentant la Vierge Hodi-gitria. Travail et style indiquent que la mosaïque est antérieure à l'époque des Paléologues. Si on la compare à d'autres mosaïques du XIe siècle, on peut, semble-t-il, la dater de la seconde partie du XIe siècle, et la regarder comme un spécimen de l'art du formalisme auquel parvint l'École hellénistique de Constantinople à l'époque des Comnènes.

Cette mosaïque appartient à la grande église de la Pammakaristos, qui fut pendant 130 ans l'église du Patriarcat. Quand la Pammakaristos fut

transformée en mosquée (1586), l'icône fut transportée dans l'Église actuelle du Patriarcat. On peut donc la rattacher à la grande restauration de la partie nord de la Pammakaristos, effectuée sur l'ordre de Jean Comnène et d'Anne Dalassena († 1067).

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ.— Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐν Σερβίᾳ ἀρχιερέων ἀπὸ ἀρχομένου τοῦ ἡ' αἰῶνος μέχρις ὑπερμεσοῦντος τοῦ ἰθ' αἰῶνος, ὑπὸ Κ. Μ. Πάλλη*.

Ἡ ἐκλογή τῶν ἀρχιερέων τῶν ἐν Σερβίᾳ μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν ἐγίγνετο :
 I. μέχρι τοῦ ἔτ. 1830 ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημούντων ἀρχιερέων προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ οἰκουμενικοῦ Π.¹ 2. Ἔστι δ' ὅτε διὰ πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐκδόσεως ἀνετίθετο τῷ Μ. Βελιγραδίου καὶ δύο ἑτέροις ἀρχιερεῦσιν ἡ κανονικὴ ψήφισις τοῦ ὑπὸ τῆς Μ. ἐκκλησίας ἀξίου κριθέντος καὶ ἡ τοῦ τῆς ἐκλογῆς ὑπομνήματος σύνταξις καὶ ὑπογραφή ὡς καὶ ἡ χειροτονία τοῦ αἵρεθέντος².

Ἐπὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἀναγκαῖα ἐκρίθη ἡ ὑπὸ τῶν αἰρουμένων ἐν ταῖς σερβι-

* Ἐξήγησις συντεταμημένων λέξεων :

Μ. = Μητροπολίτης.

Π. = Πατριάρχης.

Π. Ε. = Πατριαρχικὰ ἔγγραφα ἐκδοθέντα ὑπὸ Κ. Δελικάνη εἰς τόμους τρεῖς.

¹ Ὅρα τὰ ὑπομνήματα ἀπὸ Νοεμβρίου 1739 τοῦ Σωφρονίου (Π. Ε. 3, σ. 698-699), ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου 1767 τοῦ Οὐζιτζῆ καὶ Βαλλιόβου Ἰωακείμ (αὐτ. σ. 699-700), ἀπὸ Ἰουλίου 1784 τοῦ Διονυσίου εἰς διαδοχὴν τοῦ παραιτησαμένου Ἰερεμίου (αὐτ. σ. 700-701), ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1791 τοῦ Βελιγραδίου Μεθοδίου, εἰς διαδοχὴν τοῦ ἀφανοῦς γενομένου Διονυσίου (αὐτ. σ. 704-705), ἀπὸ Ὀκτωβρίου 1794 τοῦ Οὐζιτζῆ καὶ Βαλλιόβου Δανιὴλ τοῦ ἀπὸ ρωγῶν εἰς διαδοχὴν τοῦ τελευτήσαντος Ἰωακείμ (αὐτ. σ. 705-706), ἀπὸ Ἀπριλίου 1801 τοῦ Βελιγραδίου Λεοντίου εἰς διαδοχὴν τοῦ τελευτήσαντος Μεθοδίου (αὐτ. σ. 709), ἀπὸ Μαρτίου 1802 τοῦ τέως πρωτοσυγγέλου τῆς μητροπόλεως Ἡρακλείας Ἀνθίμου εἰς διαδοχὴν τοῦ εἰς τὴν μητρόπολιν Τυρνόβου μετατεθέντος Δανιὴλ (αὐτ. σ. 709-710), ἀπὸ Ὀκτωβρίου 1814 τοῦ Οὐζιτζῆ καὶ Βαλλιόβου Δανιὴλ εἰς διαδοχὴν τοῦ παραιτησαμένου Ἀνθίμου (αὐτ. σ. 714), ἀπὸ Νοεμβρίου 1815 τοῦ Οὐζιτζῆ καὶ Βαλλιόβου Μελετίου εἰς διαδοχὴν τοῦ καθαιρεθέντος Δανιὴλ (αὐτ. σ. 718), ἀπὸ Νοεμβρίου 1815 τοῦ Βελιγραδίου Ἀγαθαγγέλου εἰς διαδοχὴν τοῦ τελευτήσαντος Διονυσίου (αὐτ. σ. 718-719), ἀπὸ Αὐγούστου 1816 τοῦ Οὐζιτζῆ καὶ Βαλλιόβου Γερασίμου εἰς διαδοχὴν τοῦ τελευτήσαντος Μελετίου (αὐτ. σ. 719-720), ἀπὸ Αὐγούστου 1825 τοῦ Βελιγραδίου Κυρίλλου εἰς διαδοχὴν τοῦ εἰς τὴν μητρόπολιν Χαλκηδόνος μετατεθέντος Ἀγαθαγγέλου (αὐτ. σ. 738-739), ἀπὸ Μαρτίου 1827 τοῦ Βελιγραδίου Ἀνθίμου εἰς διαδοχὴν τοῦ τελευτήσαντος Κυρίλλου (αὐτ. σ. 741).

² Οὕτω διὰ τῆς ἀπὸ 20 Ἰουνίου 1827 πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐκδόσεως τοῦ Π. Ἀγαθαγγέλου ἐνετάλη ὁ Μ. Βελιγραδίου Ἀνθίμος, ἵνα ἐν τῇ μητροπόλει Τυρνόβου μετὰ δύο ἡμέρων ἀρχιερέων φηφίση εἶτα δὲ καὶ χειροτονήσῃ ἐπίσκοπον τῆς τῇ μητροπόλει Τυρνόβου ὑποκειμένης ἐπισκοπῆς Λοφτζοῦ τὸν ὑπὸ τῆς Μεγ. ἐκκλησίας ἄξιον κριθέντα πρωτοσύγγελον Διονύσιον εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ μετατεθέντος εἰς τὴν μητρόπολιν Βελιγραδίου (αὐτ. σ. 743-744).